

A mosás és a teregetés hagyományai

Porkoláb Zsófia | Képi ábrázolás 2012

Személyes, lappangó folklór

1.

Gyermekkorom egyik első meghatározó élménye, hogy mosni segíték otthon. A teraszon egy kis hokedli, azon egy lavór, abban dörzsölöm apró ruháim a szappanos vízben.

A mosógép mellett állok abban az emlékképben, amelyben megtudom, hogy testvérem születik. Pár évvel később már együtt teregetjük babaruháinkat, s a babákat is húgommal. A rituális mosdatás és mosás öntudatlan pillanatai ezek.

Mindig szombatoként mostunk, nem lehetett száradó ruha a lakásban karácsony és újév között. Nem tudtam, miért ez a tiltás az ünnep idején, de a szokás erősebb volt a kérdéseknél és a konkrét tudásnál. Rosszat jelenett, ha kint maradt a teregetés a szárítón. Babonának tűnt, de mégis ennek szellemében cselekedtünk. Többnyire az udvaron teregettünk, emlékszem a diófa és orgonabokor között végigívelő szárítókötélre, s arra, ahogy kezemre hajtva viszem be a házba a hűvös, friss illatú ruhákat egy őszi délután.

Később előkerült dédnagymamám szárítókosara, ami az enyém lett. Nem gondolkodtam azon, hogy mire is való, azonnal megszerettem a méretét, a formáját. Ma a szobában áll, s mindenféle játék hever benne. Néha eszembe jut, hogy milyen jó is lehetett összegyűjteni benne a száraz ruhát, s szépen bevinni a tele kosarat a házba.

Amikor megszületett a lányom, megváltozott a mosás és a teregetés rendszere is, gyakrabban kellett mosni a babaruhákat, s természetesen az érkezését megelőzte egy racionális, de rituális feladat, a babaruhák, ágyneműk, takarók első mosása. Amikor teregettem, nem szerettem az udvaron hagyni kis ruháit éjszakára, nem gondolkodtam azon, hogy miért, de esténként behoztam a házba azokat. Szintén a lányommal és gyerekekkel kapcsolatos élmény az, hogy a Mesterségek ünnepén (2008) a játszóudvaron álló kicsi mosóteknő, szárítókötéllel, csipeszekkel, babaruhákkal az egyik legjobb játéknak bizonyult.

Az évek során a mosás-teregetés egyre hangsúlyosabb lett a számomra, s minél jobban figyeltem erre az ősi és archetipikus tevékenységre, annál inkább. Kérdések merültek fel, amelyekre választ kerestem, s elindítottam egy blogot (teregetes.blog.hu), amelyben a saját fotóim, gondolataim mellett igyekeztem azokat a teregetéssel kapcsolatos szokásokat, műalkotásokat, fotókat, illusztrációkat, verseket stb. megjeleníteni, amelyekkel találkoztam. Úgy éreztem, hogy az öltözék tisztántartásának vannak elsőre talán láthatatlan rétegei, amelyek viszont erősen hatnak, esszenciálisak. Ebben megerősített az is, hogy családom, barátaim, ismerőseim és ismeretlenek is, milyen közvetlenül küldtek nekem képet a világ számos területén száradó ruhákról, Indiától Írorszáig. S hogy ez mennyire igaz, amint ezeket a sorokat írtam, érkezett egy levelem, egy ismeretlentől, melyben megosztott velem egy fotót egy New York-i teregetésről.

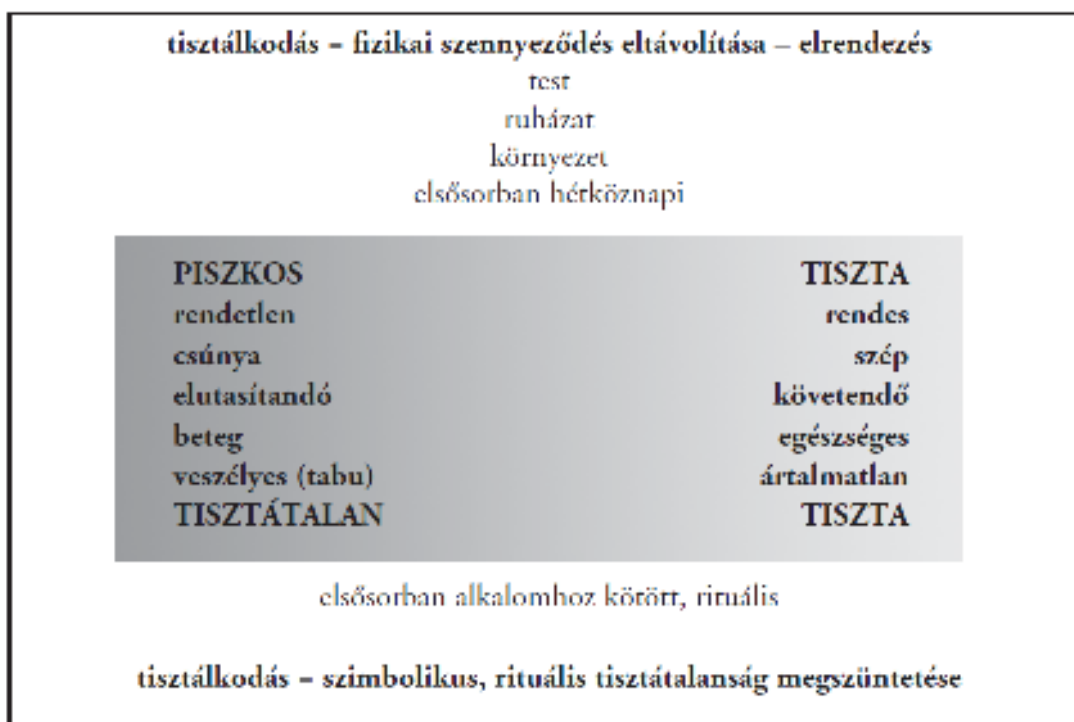
Ebben a dolgozatban szeretném röviden összefoglalni a mosás eljárásait, szokásrendszerét, helyeit, a száradó ruhákkal kapcsolatos hiedelmeket. Szó esik majd a női munkákról, az öltözet és a személy azonosságáról és a sötétséghez kapcsolódó elképzelésekről. Foglalkozni szeretnék Juhász Katalin Meg is mosakodjál című könyve alapján a tiszta-tisztátalan viszonyával, mely könyvre dr. Sándor Ildikó néprajzkutató hívta fel figyelmemet pár éve, mikor említettem neki, hogy mennyire érdekelnek a mosáshoz-teregetéshez kapcsolódó tilalmak.

Tisztálkodás, mosás, ruha, mint második réteg

Juhász Katalin a tisztálkodást, tisztítást (test, ruha, környezet) egyfelől a hétköznapi sztereotíp cselekedetek közé, másfelől az alkalomhoz kötött, rituális tevékenységekhez sorolja. *„A tisztálkodás azoknak a tevékenységeknek az összessége, amelyek a test, a ruházat és a környezet fizikai szennyeződésektől való megszabadítására és a mindenkori normáknak, elvárásoknak megfelelő elrendezésére irányulnak. Szorosabb értelemben véve a tisztálkodás a testkultúra része: ide tartozik az egyes testrészek vagy az egész test*

le mosása – beleértve ebbe a hajmosást, a körmök, orr, fül és fog tisztítását, esetenként (egy es kultúrákban) a szájüreg, gyomor, sőt a belek „kimosását” –, valamint a társadalmi elvárások szerinti elrendezése, például a fésülködés, a szőrtelenítés, a szépségápoló- és illatszerek, kendőzőszerek használata, továbbá a tisztaruha (alsónemű) -váltás.”¹

A tiszta és a piszkos ellentétpár a hétköznapi sztereotíp cselekvésekre vonatkozik, a tiszta-tisztátalan ellentétpár pedig a mágikus világ területén érvényes. Ezt a struktúrát jeleníti meg az idézett mű 1. ábrája is, melyről az egyén személyiségének és reprezentációjának rétegeződései is leolvashatók.

2.

Első szint a test szintje, a testé, amelynek tisztítása egy nagyon bensőséges folyamat. Összefügg az egészséggel, szépséggel, tisztasággal és tisztátalansággal, tabukkal; van mágikus és rituális aspektusa (mensturációs vér, első hó stb.), nemenként változnak eljárásai, a sztereotíp cselekvésen túl hozzákapcsolódik egy sor hiedelem és szokás is.

Az egyén megjelenésének második szintje a ruházat, s voltaképpen ennek a gondozása az, ami érdekel. Mint majd látható lesz, vannak analógiák a test és a ruházat tisztításában, helyenként a ruha meg is személyesíti a viselőjét (éppen ide kapcsolódnak a teregetési tilalmak). A tiszta ruha ritkábban utal a mai értelemben vett tiszta ruhára, sokkal inkább dominál szakrális jellege, az ünnepre való készenállás szimbóluma.

¹ JUHÁSZ KATALIN 2006. 11

”A nagytisztálkodás hétfévi időpontja egyértelműen az idő szakrális tagozódásával van összefüggésben, vagyis a hét első hat napja a munkáé, a vasárnap pedig az Istené. A vasárnapi templomi istentisztelet előtt erkölcsi parancs volt a testi-lelki megtisztulás, ami éppen ezért ilyen értelemben rituális megtisztulásnak is számított. Mindez nemcsak a testi tisztaságra, hanem a környezetére is vonatkozott. Ezért kellett szombaton kitakarítani a házat, felsöpörni az udvart és az utcafrontot, rendbe tenni a ház előtti kiskertet.

Ez az erkölcsi parancs vagyoni helyzetétől függetlenül mindenkire vonatkozott, aki a vallását (legyen bármelyik felekezetbe tartozó is) komolyan vette. A nagyon szegények is betartották ezeket a tisztálkodási követelményeket, még ha egy ruhájuk volt is: *„Ezt is szokták régen mondani: ha szombaton süttött a nap, hogy „Máma szombat van, ki kő, hogy süssön a nap, mert Szűz Mária kimosta a lepentyit, osztá annak meg kő száradni vasárnapra. De jez is csak egy oan monda vót. „Mer vasárnap ment a templomba. Csillagokat fényesíteni.” Persze. Oszta azér köllött a tiszta ruha. Mer akko nem vót ám. Akkor se, mikor a Szűz Mária-népség vót– hogy így mondjam –, akkor se vót ám még egy valakinek annyi ruhája, hogy ne tudta vóna mennyi van, mint mámo. Hát akkor nem vót ám, mer egy esetleg két ruhánk vót, aztán bizony nagyon sokszor ki köllött mosni. Vasárnap kimostam, de korán ám, hogy megszáradjon, mire a templomba harangoztak, akkorra má mindennek rendbe köllött lenni””²*

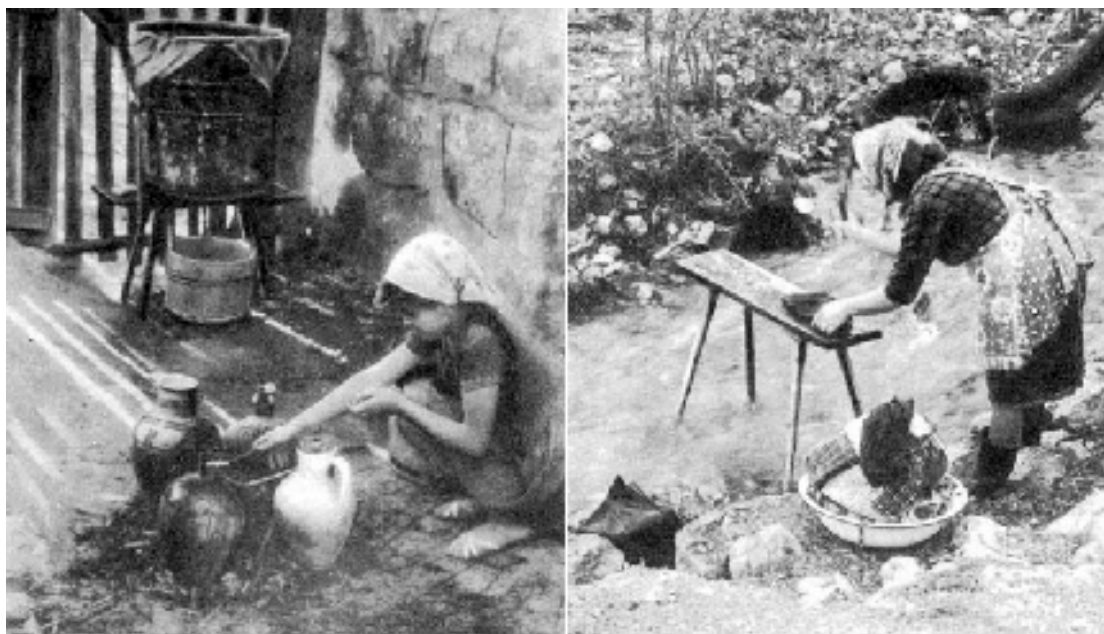
A mosás-mosakodás hasonlóságát erősíti az is, hogy főbb anyagaik és eszközeik lényegében azonosak. A mosás eredetileg a vászonnemű szennyeződéseinek lúgos kioldását, majd a lúg eltávolítását (bő vízben, ütlegelve) jelentette, de a 20. század elejére már inkább a ruha teknőben való, szappanos tisztítását nevezték így.³ Akkortájt nem voltak még külön mosakodó szappanok, a mosásnál elkopott kisebb darabokat használták mosakodáshoz. Teknőben, nagyobb méretű lavórban tisztálkodtak, ezeket az edényeket a mosakodáson kívül nem használták csak mosásra. Mivel a paraszti gazdaságok önellátóak voltak, emellett takarékosak a rendelkezésükre álló anyagokkal, a mosdóvízben mostak is.

Ha már szó esik az önellátásról, a szappant vidéken a családok maguk készítették, városokban cégek foglalkoztak ezzel. A szappanfőzésnek is megvolt a maga ideje, a koratavaszi munkákhoz, húsvét előtti tevékenységekhez tartozott a szappankészítés. Egész évben készültek erre, gyűjtögették a zsíros hulladékokat, faggyút, friss szappant a padláson szárították.

2 JUHÁSZ KATALIN 2006. 91-92

3 NÉPRAJZI LEXIKON mosás

Lúg, víz, levegő

3., 4.

Fahamu, lúg, szappan

A mosás legősibb formája egyszerűen csak a vízhez kötődik, de a néprajzkutatás először a már említett lúgozást (szennyeződés lúgban való kioldása, majd a lúg eltávolítása) érti alatta. Ehhez a tevékenységekhez megfelelő eszközök és eljárások tartoztak. Hagyományosan a nedves szennyes ruhát *kádba* (*lúgzó, lúgzókád, párolókád, szapusajtár*), *sajtárba* rakták, egy durva szövésű vászonnal borították (*hamvas, párfedél, lazsak*), fahamut szórtak rá. A kádat (alján volt egy lyuk) lábra állították (*lúgzóláb*), s a lúgzóláb alá került egy dézsa. A lúg átjárta a ruhát, majd alul kifolyt. A kifolyt lúgot újra felforrósították, s újra hamura öntötték. Ez egy egész napos elfoglaltság volt. A 3. képen jól látható az említett összes eszköz, s a kép előterében szabad tűzön melegednek a korsók is. Ezt a mosási módot nevezik *lúgozásnak*, *lúgásnak* (az Alföldön, a Felföldön a Garam és Hernád között, valamint a Székelyföldön, Moldva és Bukovina magyarságánál), máshol (Dél-Dunántúlon) *párolásnak*, Észak-Dunántúlon, a Kisalföldön, Tiszántúl északi részén és Erdélyben pedig *szapulásnak*.⁴ Később általánossá vált a teknőben, szappannal való mosás, de a „múlt században még előfordult a nedvesen fahamuba megforgatott vászonnemű trágyadombban vagy kemencében való átmelegítése is.”⁵ A szappanfőzéshez a legtöbb asszony jól értett, de minden faluban voltak ismert specialisták,

4 NÉPRAJZI LEXIKON mosás

5 NÉPRAJZI LEXIKON mosás

akik másnak is szívesen főztek, bár szappant a vásárban is lehetett venni. A házi-szappanból többféle minőség is volt.⁶ Arcra, törzsre a finomabb fehérszappant használták, lábra, hajmosásra pedig a barna lúgszappant.

A fahamu, amelyből dédszüleink a mosólúgot is készítették, sokoldalúan felhasználható anyag, melyet kiszorítottak a 20. század vegyszerei. „A fa elégetésekor keletkező hamu számos értékes ásványi só-t tartalmaz. Erősen lúgos kémhatású, pH-értéke 10-13 közé esik, a termőföldre kiszórva azonban lúgossága nagyon gyorsan kiegyenlítődik, így mértékkel használva, nem kell tartani a föld ellúgosodásától. Mivel a lúg tisztító hatása a káliumtartalomtól függ, az egyes fafajták hamujából eltérő erősségű lúg keletkezik. A gyümölcsfáknál erősebb lúg nyerhető a bükkfa hamujából, de egyes leírások szerint még annál is erősebb az akácfa, és a kukoricaszár hamujából.”⁷ A különböző kemikáliákkal szemben a fahamu nem terheli a környezetet. ennek köszönhetően környezettudatos, önellátásra épülő csoportok próbálkoznak újra a régi, már-már elfeledett eljárásokkal, min hamulúg készítése, mosólúg készítése, házilag szappanfőzés, stb.⁸

A lúgozás után következett a lúg eltávolítása, lehetőség szerint természetes, felszíni vizeknél, patak, folyó, tó tiszta vizében. Ez a tevékenység a 4. képen látható. A mosó nő a mosószékre helyezett ruhát súlykolja. Mosószéket, ami felépítése szerint magasszék, csak kinti mosásnál használtak, zárt térben a mosóteknőt dagasztólábra esetleg teknőlábra tettek. Voltak területek, ahol lapos köveken vagy alátámasztott mosódeszán súlykoltak.⁹ *Sulyok, mosósulyok, mosólapicka*: „mintegy két arasznyi hosszú, téglalap alakú vagy felfelé szélesedő, nyeles lapátszerű, rendszerint keményfából faragott eszköz, amellyel a kilúgozott vásznat folyóvízben, tóban a mosószékre fektetve súlykolják, csapkodják. ...Első hazai említése Szalárdi János Siralmas magyar Krónikájában (1662) olvasható: „Asszonynépek a folyóvízen ruhájokat mosván, súlykolván...”¹⁰

A súlykolást öblítés követte, aztán a ruhák szárítása következett, majd a mángorlás, a ruhák simítása. A súlykot és a mángorlót gyakran rozettákkal, tulipánokkal, növényi motívumokkal gazdagon díszítették, ez férfimunka volt, s gyakran adták jegyajándékként.

6 JUHÁSZ KATALIN 2006. 69

7 <http://www.zoldujzag.hu/cikk.php?id=98&bb=1701>

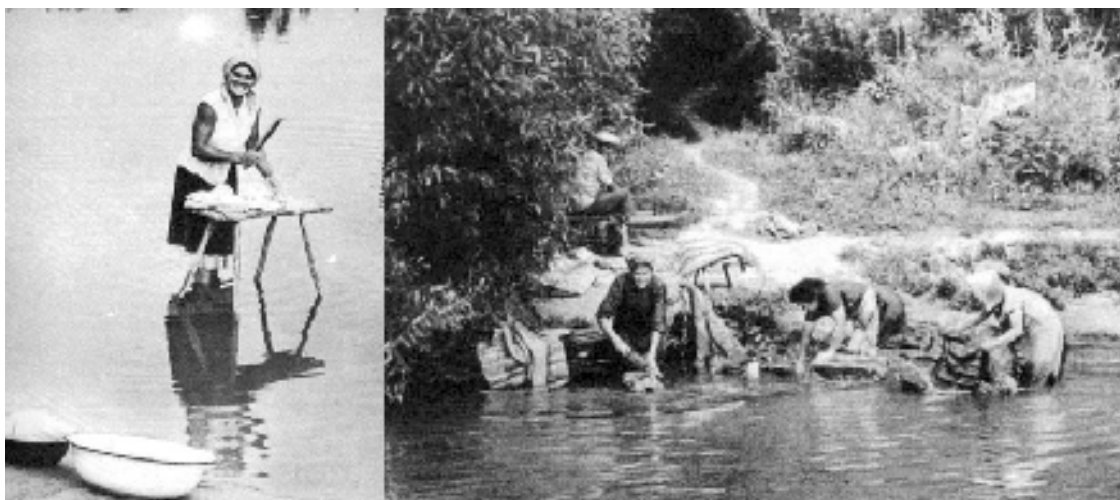
8 <http://www.virago-haziasszony.hu/mosasi-praktikak-mosasi-tippek-vasalasi-tippek-vasalasi-technikak.html>

9 NÉPRAJZI LEXIKON mosószék

10 NÉPRAJZI LEXIKON mosószék

Víz, nap, szél, levegő

Hagyományosan a család napi vízszükségletének biztosítása a gyermekek, lányok, asszonyok feladata volt, a legények inkább csak udvarláskor segédkeztek a vízhozásnál, vízhozásnál. „A kút régtől fogva a társadalmi érintkezés és az információcsere egyik legfontosabb helyszíne. A kisbírók általában a közkutaknál olvasták fel hirdetményeiket, mivel itt hallhatták legtöbbször.”¹¹ A mosásnál a kútról hozott víznek is szerepe volt, ebben történt a lúgozás, illetve a szappanozás, aztán a pataknál, folyónál sulykolták, öblítették ki a ruhát. Esővízzel is mostak, ha volt elég, télen pedig a megolvasztott havat is használták.

7., 8.

9.

„A mosás a korabeli módszerekkel (hamulúgos szapulás, sulykolás, öblítés a szabadtéri természetes vizekben, szárítás, mángorlás) a szennyes mennyiségétől függően több napig (sőt hétig) tartó nehéz, megerőltető munka volt, amelyet részben az időjáráshoz, részben a mezőgazdasági munka ritmusához kellett igazítani.”¹²

A teregetés a szabadban történt, de a padláson is száradhattak a ruhák, talán kerítéseken is, hiszen, helyenként mostanában is látni ilyesmit.

11 JUHÁSZ KATALIN 2006. 64

12 JUHÁSZ KATALIN 2006. 92

A mosás összekapcsolódik a nagytisztálkodással, melynek gyakorisága függött az évszakoktól, az életkortól (idősebb emberektől kevésbé várták el a rendes megjelenést) az időjárásról, s az elvégzett munkáktól is. Nyáron gyakrabban, hetente, télen ritkábban került sor a nagytisztálkodásra. A téli munkák kevésbé piszkították össze a ruhákat, s maga a tisztálkodás, fehérnemű mosás is nehezkesebb volt ilyenkor.

Mosási mágiák, tilalmak

A mágia, mint rituális cselekvések sora az emberfeletti erők befolyásolására, feltehetőleg egyidős az emberiséggel. „A mágia gyakorlata a paraszti háztartás minden fontos munkafolyamatára kiterjedt. Általában a hétköznapi gyakorlathoz, a különböző munkafolyamatokhoz, a családi élet eseményeihez kapcsolódó, a racionális cselekményeket kiegészítő-kísérő többletelemként jelentek meg a mágikus eljárások. Ezek a közelmúltban erősen szokásszerű, sokszor meglehetősen sztereotip cselekmények voltak, inkább a hagyomány, az alkalom, mint a szükséglet tartotta fenn őket, noha egy részükről feltehető, hogy a múltban a háztartási tevékenység szükségszerű, kötelező részei, a siker elérésének elengedhetetlen feltételei voltak.”¹³

A mosás sikerét célzó mágiákról csak szórványos adatok vannak, helyenként a szennyre öntött lúgra ráköptek, hogy a ruha fehérebb legyen, illetve a szapulást előfordult, hogy tréfás ráolvasás kísérte.¹⁴

A parasztság hiedelemrendszerének jellemző részét képezik a tiltások. A tiltások, tilalmak egy része az ősi tabuelőírásokkal (szexualitás, szentség, szótabu, stb.), illetve az őskultusszal, halottkultusszal van kapcsolatban, más részük a profán és a szent elkülönítését szolgálja. A mosással kapcsolatos tilások idő jellegű tiltások. A tiltások mellett léteztek előírások is, ilyen volt az országszerte elterjedt hétfői mosás, bár a szombati mosásról, mint istentisztelet előtti megtisztulásról, is már volt szó.

A hét napjai, kedd asszonya

A hét napjainak veszélyes és veszélytelen napokra való osztásának ősi (babiloni, egyiptomi) gyökere van, összefüggve a holdnaptárakkal. A tilalmas napoknak fontos szerepük volt az idő és a munkaritmus szabályozásában. „A hét napjai közül a magyar nyelvterületen egyöntetűen a kedd, a péntek és a vasárnap tilalmas; de fonásra, varrásra katolikus helyeken általános volt a szombat, valamint néhol a csütörtök, és vetésre, olykor sütésre a hétfő tiltása. A vasárnapi tilalom mindenfajta, nem naponként szükséges

13 MAGYAR NÉPRAJZ VII. Folklór 3. Népszokás, néphit, népi vallásosság Mágia

14 NÉPRAJZI LEXIKON mosás

munkára kiterjedt, a pénteki általánosan a kenyérsütésre és mosásra”¹⁵ Kedd asszonya Európa szerte ismert dologtító, büntető asszonyalak. A magyar nyelvterületen leginkább a keleti és a déli részeken ismert, másutt Szent Annához kapcsolódnak a keddi korlátozások. „A kedd asszonya által előírt tilalmak női munkákra vonatkoznak, általánosan fonásra, ritkábban mosásra, szövésre. Aki nem tartja be, azt kedd asszonya megpofozza, belöki éjjel az utcaajtáját, ráül a rokkájára. Más hiedelem nem konkretizálja alakját: a büntetések szinte személytelen végrehajtója.”¹⁶

Péntek, szombat, vasárnap

A pénteki, szombati vasárnapi tilalmak a nagyhét analógiájára vezethetők vissza. Ezek közül szombat Szűz Mária napja, itt Máriának van büntető aspektusa is. „A Boldogasszony megharagszik, ha szombat este mosnak”, vagy a „szenny Máriára száll”. A vallásos szankciók általában csak a katolikus parasztság szójhagyományából ismertek. A tilalmas napokra is vonatkoztak az analógiás mágia elve szerint működő szankciók is: szombaton „nem szabad szappannal mosakodni, mert akkor fekélyes és gennyes sebek lesznek a bőrön” (Paks, Tolna m.)¹⁷

Egyházi ünnepek

A dologtító napok nemcsak a hét strukturálására szolgáltak, fontos szerepük volt a szent és a profán, hétköznapi idő szétválasztásában is. Az egyházi ünnepekhez kapcsolódó tilalmak, s az esetlegesen hozzájuk kapcsolódó tabumondák is ezt a megkülönböztetést nyomatékosítják. Ezekben az időszakokban más törvények uralkodnak, mint a hétköznapi napokban, pl. szabadon járkálnak a család halottai, stb., mágikus idők ezek. Karácsony idején, vagyis a karácsonyi „tizenkettőben” (Karácsonytól Vízkeresztig) tilos volt mosni, nem száradhatott teregetett ruha a padláson, mert a következő évben sok állat döglene meg. Nagypénteken sem volt szabad mosni, mert „a nagypénteken mosott, mángorolt, vasalt ruhát viselők közé villám csap.”¹⁸ „Egyszer csónakkal mentek át a Dunán, s a csónakban ülő asszonyok egyikén nagypénteken mosott ruha volt. Hirtelen villámlani, mennydörögni kezdett, csapkodta a vizet, erre a kormányos megkérdezte, hogy nincs-e valakin nagypénteken mosott ruha. Jelentkezett az asszony, a levetett ruhát a vízbe dobta. A villám rögtön odacsapott, ahol a ruhát a vízbe dobta. Utána megszűnt a vihar.”¹⁹

15 MAGYAR NÉPRAJZ VII. Folklor 3. Népszokás, néphit, népi vallásosság Mágia

16 NÉPRAJZI LEXIKON mosás

17 MAGYAR NÉPRAJZ VII. Folklor 3. Népszokás, néphit, népi vallásosság Mágia

18 MAGYAR NÉPRAJZ VII. Folklor 3. Népszokás, néphit, népi vallásosság Mágia

19 NAGY IVÁN: Erősíteni szíveket, Balony község népzenei monográfiája, 1998

Mária napokon, más néven Boldogasszony napjain, szintén különböző tilalmak voltak érvényben, „egy miskolci adat szerint például Nagyboldogasszonykor nem szabad mosni, mert „ezzel Mária arcát égetik”. ”²⁰ Szeged vidékén Mária Magdolna napját (július 22.) nem tartották mosásra alkalmasnak. ²¹

Szent Mihály napjához (szeptember 29.) is kapcsolódik női dologtiltás. Azt tartották, hogy aki ilyenkor mos, annak „kisebesedik a keze, aki pedig mángorol, annak egész évben dörögni fog a háza felett az ég.” ²²

Bácskában, Bánátban Szent Teréz napján (október 15.) nem moshattak.²³

Mindenszentek ünnepén és Halottak napján, tágabb értelemben a halottak hetén, szintén jellemző volt a mosás, teregetés tiltása (egyéb házimunkák mellett). Ennek oka a halottak tisztátalansága (érinthetelensége) volt, illetve egyfajta áldozatvállalás, mágia, vagyis a halottak túlvilági sorsának befolyásolása a bizonyos tevékenységek elkerülésével. „Halottak hetében nem szabad mosni, mert a család halottai a másvilágon vizes ruhában járnak” ²⁴ Csallóközben pedig azért volt tilos, mert megsárgulna a ruha.²⁵

Baranyában, Mura-vidéken nem volt szabad mosni, teregetni Márton napján (november 11.), mert a jószág elpusztulna.²⁶

Luca napja (december 13.) az egyik szokásokban és hiedelmekben leggazdagabb napja a kalendáriumnak. Ezek a szokások, hiedelmek és tilalmak nem Szent Luciával vannak kapcsolatban, hanem Lucával, a természetfeletti, büntető lényel. „A tilalmakat megszegőket fenyegető, büntető Luca asszony alakja különösen a Dunántúlon, a Felföldön és a Dél-Alföldön jelenik meg tabumondákban. E mondák szereplője szinte személytelen büntető lény, olykor boszorkányszerű vagy kísértetszerű megjelenéssel: csúnya öregasszony, fehérleples alak, vagy egy Karancskeszin (Nógrád m.) feljegyzett mondában: „Lucakor egy háznál lugszottak. Luca meg odament nagy zöld mentébe és mindig öntötte a forró vizet a ruhára. Egész éccaka öntötte – szétlugszotta a ruhát” (Pócs É. gy.). Büntetései a fonási, mosási és kenyérsütési tilalom megszegőit sújtják: a napján fonóknak üres orsókat dobál be a kéményen, hogy fonják tele reggelig; a mosókat a párló sajtárba nyomja, fojtja, a sajtárt a fejükre borítja, a kenyérsütőket megkínozza, megőrjíti, kócot töm a fejükbe. Az ekkor sült kenyér vagy a használt mosóeszközök kővé válnak:” ²⁷

20 MAGYAR NÉPRAJZ VII. Folklór 3. Népszokás, néphit, népi vallásosság Mágia

21 MAGYAR NÉPRAJZ VII. Folklór 3. Népszokás, néphit, népi vallásosság Július

22 MAGYAR NÉPRAJZ VII. Folklór 3. Népszokás, néphit, népi vallásosság Szeptember

23 MAGYAR NÉPRAJZ VII. Folklór 3. Népszokás, néphit, népi vallásosság Október

24 MAGYAR NÉPRAJZ VII. Folklór 3. Népszokás, néphit, népi vallásosság Mágia

25 MAGYAR NÉPRAJZ VII. Folklór 3. Népszokás, néphit, népi vallásosság November

26 MAGYAR NÉPRAJZ VII. Folklór 3. Népszokás, néphit, népi vallásosság November

27 MAGYAR NÉPRAJZ VII. Folklór 3. Népszokás, néphit, népi vallásosság Természetfeletti lények

Sötétség

Az ősi, majd a paraszti kultúrában is az ember (teste, hulló részei, köröm, haj,) és a ruházata szoros egységet képezett. Az érintkezéssel analógia alapján az ember sorsát, helyzetét a hozzá kapcsolódó tartozékokkal is befolyásolni lehetett (rontások, szerelmi mágia). Napnyugta után is azért nem volt szabad kivinni, vagy kint hagyni a csecsemő pelenkáit, ruhácskáit, mert az alkonyat, majd az éjszaka, a gonosz, a rosszindulatú, rontó lények ideje, s a kint maradt ruhadarabok védtelenné teszik viselőjüket az efféle hatalmakkal szemben.²⁸ Más indoklás szerint a halottak ideje volt a sötétség, s ezzel indokolták a tilalmakat.: „A legfontosabb és általánosan ismert szabály szerint a mosdóvizet napnyugat után tilos volt kiönteni, sőt még a száradó pelenkákat sem hagyták kinn. A szabályt sokféleképpen indokolták, például: *hogyan ne legyen; hogy el ne tapossák a gyerek álmát; hogy ne járjanak keresztül rajta; hogy a rosszak meg ne rontsák; hogy ne legyen fejfájós, hasfájós; hogy nyugodtan aludjon.* E sokféle indoklás hátterében azonban egyértelműen azok a régen országszerte ismert elképzelések állhatnak, amelyek szerint napnyugta után a ház körül tanyáznak a házban elholt lelkek...”²⁹

Asszonyi munkák

„Szennyes ingem szennyes gatyám
Mezősége lakik anyám
Nincsen fája se hamuja
Hogy az ingem megszapulja”

Hagyományosan a családok életében a különböző tevékenységek nemenként is meghatározottak voltak. Akadtak olyan feladatok, melyeket csak nők, illetve csak férfiak végeztek el. A gondoskodás nemcsak az étel elkészítését jelentette, hanem a tisztaság biztosítását is, a környezett, a ruházat és a test rendszeres megtisztítását. Asszonyok mosdatták az újszülötteket, a gyermekeket, feleségek a férjeiket, s asszonyok mosták az időseket, s a halottakat is. Tisztítási feladataik átívelték az életet.

A házasságkötés után az új asszony sok helyen elsőként apósa, anyósa, férje lábát mosta meg. Ez a szokás jelezte, hogy ezután a ház és a családtagok tisztasága, külseje már őt minősíti.³⁰

28 NÉPRAJZI LEXIKON nap

29 JUHÁSZ KATALIN 2006. 157.o.

30 JUHÁSZ KATALIN 2006. 157.o.

Tisztaság, tisztátalanság

„Az ókori, sőt egyes mai népek mágikus gondolatvilágában a „tisztá” és „tisztátalan” szavak viszont olyan fogalmakat jelölnek, amelyek sem a fizikai, sem az erkölcsi értelemben vett jelentésükkel nem azonosak, de sok vonatkozásban kapcsolódnak hozzájuk. Ez a *rituális*nak nevezett tisztaság, illetve tisztátalanság, mert a megtisztulás rituális aktusok keretében megy végbe.”³¹ A mosás tisztaságra irányuló törekvés, hétköznapi és rituális értelemben (nagy tisztálkodás) is, s emiatt fontos, hogy semmi tisztátalan ne akadályozza, veszélyeztesse a feladatot. „A *rituális* tisztátalanság oka lehet fizikai, de erkölcsi értelemben vett tisztátalanság is. Legtipikusabb forrásai a nemiséggel, halállal, betegségekkel kapcsolatos dolgok, egyes állatok, ételek, valamint minden, ami kívülről érkezik és idegen. A *tisztátalan* és a *szent* azonos gyökerekre visszavezethető fogalmak. Mindkettő tabu alatt áll, mindkettő a felsőbb hatalmakra tartozik és *ragályos*, azaz átterjedhet arra, amivel valamilyen módon érintkezik.”³² Ezért számít tisztátalannak a menstruáló nő, a várandós nő, s az anya a gyermekágy idején. A tisztátalanságot megszüntető eljárás a gyermekágy végén az *avató*. Bizonyos csoportokban, pl. az oláh cigányoknál, a női tisztátalanság veszélyességének elhárítására szolgálnak azok az előírások, melyek szerint alsó és felsőruházatot, illetve a férfi, női ruházatot külön kell mosni.

Összefoglalás

Víz, nap, szél, test, ruházat, tisztaság, idő, rendezetlenség, szentség, tisztátalanság, tilalmak és előírások; egy mikrokozmosz tárul fel csupán a mosást vizsgálva is. S ez talán nem véletlen, hiszen az archaikus ember egységben élt, analógiásan gondolkozott, a háza a saját védett és ismert világa volt, ahova nem érhetett el a gonosz, s minden cselekedete, feladata ennek a rendnek felelt meg, ebbe a rendszerbe illeszkedett.

31 JUHÁSZ KATALIN 2006. 153.o.

32 JUHÁSZ KATALIN 2006. 153.o.

Irodalomjegyzék

JUHÁSZ KATALIN

2006 **Meg is mosakodjál** Magyar népi tisztálkodás a 20. században

MAGYAR NÉPRAJZ

1988-2002

MAGYAR NÉPRAJZI LEXIKON

1977-1982

NAGY IVÁN

1998 **Erősíteni szíveket**, Balony község népzenei monográfiája,
Gyurcsó István Alapítvány füzetek 11.

<http://www.virago-haziasszony.hu/mosasi-praktikak-mosasi-tippek-vasalasi-tippek-vasalasi-technikak.html>

<http://www.zoldujsg.hu/cikk.php?id=98&bb=1701>

Képek

1. Családi fénykép 2008
2. 1. ábra Juhász Katalin Meg is mosakodjál c. könyvéből
3. Vízmelegítés mosáshoz szabad tűz mellé rakott korsókban (Rév, v. Bihar m.) (Magyar Néprajzi Lexikon)
4. Mosás a patakban (Szádelő, v. Abaúj-Torna m.) (Magyar Néprajzi Lexikon)
5. Mosósulyok nagy páros tulipánokkal, rozettákkal, közepében leveles ágból koszorú (Mákófalva, v. Kolozs m.) (Magyar Néprajzi Lexikon)
6. Mosósulyok ólombeütéses rozettákkal. Feliratai hátsó lapján „1838 Péntek Kati”, elején „Ajándékba Zsinálta Kis Marton” (Kalotaszeg, Erdély) Bp. Néprajzi Múzeum (Magyar Néprajzi Lexikon)
7. Mosás a Duna egyik ágyában (Dunapataj, Bács-Kiskun m.) (Magyar Néprajzi Lexikon)
8. Mosás a Fekete-Körösben (Gyanta, v. Bihar m.) (Magyar Néprajzi Lexikon)
9. Teregetés, Poroszló 2011